

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

انجمن علمی باستان‌شناسی ایران
Society of Iranian Archaeology

نخستین

همایش دوسالانه بین‌المللی انجمن علمی باستان‌شناسی ایران:

”برهمکنش‌های فرهنگی، پیوست و گسست“

به کوشش

سیدمهدی موسوی، شاهین آریامنش
مجید منتظر ظهوری و مرتضی خانی‌پور

انتشارات آریارمنا

مجموعه مقاله‌های
نخستین همایش دوسالانه بین‌المللی
انجمن علمی باستان‌شناسی ایران

به کوشش
دکتر سیدمهدی موسوی، دکتر شاهین آریامتش
دکتر مجید منتظر ظهوری و دکتر مرتضی خانی‌پور

انتشارات آریامنا

انجمن علمی باستان‌شناسی ایران
Society of Iranian Archaeology

مجموعه مقاله‌های
نخستین همایش دوسالانه بین‌المللی
انجمن علمی باستان‌شناسی ایران

به کوشش
دکتر سیدمهدی موسوی، دکتر شاهین آریامنش،
دکتر مجید منتظر ظهوری و دکتر مرتضی خانی‌پور
و همکاری
دکتر جواد حسین‌زاده و دکتر مصطفی ده‌پهلوان

انتشارات آریارمنا

مجموعه مقاله‌های نخستین همایش دوسالانه بین‌المللی انجمن علمی باستان‌شناسی ایران

| به کوشش سیدمهدی موسوی، شاهین آریامنش، مجید منتظر ظهوری و مرتضی خانی‌پور |

| چاپ و صحافی: مهرگان | نوبت چاپ: نخست، ۱۳۹۹ | شمارگان: ۱۰۰ نسخه |

| بها: ۱۰۰۰۰۰ تومان |

| تصویر جلد: تخت جمشید |

| تارخا: www.aryaramna.ir |

| نام‌نگار: aryaramna@hotmail.com، info@aryaramna.ir |

| نشانی: تهران، صندوق پستی: ۵۶۹-۱۴۵۱۵ |

| همراه: ۰۹۳۹۵۹۶۹۴۶۶ |

| انتشارات آریارمنا و گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن و انجمن علمی باستان‌شناسی ایران |
| همه حقوق این اثر برای انتشارات آریارمنا و گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن محفوظ است. |
| تکثیر، انتشار، چاپ و بازنویسی این اثر یا بخشی از آن به هر شیوه همچون رونوشت، انتشار الکترونیکی، ضبط و ذخیره روی سی‌دی و چیزهایی از این دست بدون موافقت کتبی و قبلی انتشارات آریارمنا ممنوع است و متخلفان بر پایه قانون «حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» تحت پیگرد قرار خواهند گرفت. |

سرشناس سرشناسه عنوان و نام پدیدآور	همایش دوسالانه بین‌المللی انجمن علمی باستان‌شناسی ایران (نخستین: ۱۳۹۸: تهران): مجموعه مقاله‌های نخستین همایش دوسالانه بین‌المللی انجمن علمی باستان‌شناسی ایران/ به کوشش سیدمهدی موسوی، شاهین آریامنش مجید منتظر ظهوری؛ [برگزارکنندگان] گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن، انجمن علمی باستان‌شناسی ایران؛ مشاوران علمی سیدمنصور سیدسجادی ... [و دیگران].
مشخصات نشر	تهران: آریارمنا، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	۶۵۲ ص.
فروست	همایش ۳
شابک	978-622-97183-2-2
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	کتابنامه.
موضوع	باستان‌شناسی -- ایران -- کنگره‌ها
موضوع	Archaeology -- Iran -- Congresses
شناسه افزوده	موسوی، سیدمهدی، ۱۳۴۶-، گردآورنده
شناسه افزوده	منتظر ظهوری، مجید، ۱۳۵۹-، گردآورنده
شناسه افزوده	آریامنش، شاهین، ۱۳۶۳-، گردآورنده
شناسه افزوده	خانی‌پور، مرتضی، ۱۳۶۴-، گردآورنده
شناسه افزوده	گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن
شناسه افزوده	انجمن علمی باستان‌شناسی ایران
رده بندی کنگره	DSR۴۴:
رده بندی دیویی	۹۵۵/۰۰۴۳
شماره کتابشناسی ملی	۷۳۶۲۰۸۲
وضعیت رکورد	فیا

انتشارات آریارنا

انتشارات آریارنا بر آن است تا کتاب‌های ارزندهٔ تألیفی و ترجمه‌ای پژوهشگران ایرانی یا نیرانی را در زمینه‌های گوناگون ایران‌شناسی همچون باستان‌شناسی، تاریخ، فرهنگ و زبان‌های باستانی منتشر کند، کتاب‌هایی که برای شناخت تاریخ و فرهنگ گرانسنگ و ورجاوند ایران بسیار ارزشمند باشند. با توجه به پیوندها و ریشه‌های ژرف و عمیق فرهنگی میان ایران و جهان بشکوه ایرانی که از سده‌ها بلکه هزاره‌های دور و دراز برجا بوده است و در دهه‌های اخیر تلاش دشمنان بر آن بوده تا این پیوندهای ژرف را بگسلند و ریشه‌های عمیق را با تیشه برکنند، ایران فرهنگی که دل و دین به آن سپرده‌ایم از چشم دست‌اندرکاران انتشارات آریارنا دور نمانده و چاپ کتاب‌های پژوهشی و ترجمه‌ای ارزنده دربارهٔ جهان ایرانی یا ایران فرهنگی از اولویت‌های انتشارات آریارنا است؛ باشد که از این راه پیوندهایمان پیوسته‌تر و ریشه‌هایمان ژرف‌تر شود. کتاب‌های انتشارات آریارنا پیشکشی ناچیز است به ایرانیان، ایرانی‌تباران، ایران‌دوستان و همهٔ مردمان جهان ایرانی که ایران و جهان ایرانی را از جان دوست‌تر می‌دارند.

مدیر

دکتر شاهین آریامنش

| گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن |

مشاوران علمی

| دکتر سیدمنصور سیدسجادی (مؤسسهٔ ایزمتو ایتالیا) | استاد اسماعیل یغمایی (سازمان میراث فرهنگی کشور) | دکتر سیدمهدی موسوی (دانشگاه تربیت مدرس) | دکتر محمدابراهیم زارعی (دانشگاه بوعلی سینا همدان) | دکتر سجاد علی‌بیگی (دانشگاه رازی، کرمانشاه) | دکتر حمیدرضا ولی‌پور (دانشگاه شهید بهشتی) | دکتر سعید امیرحاجلو (دانشگاه جیرفت) | دکتر سیروس نصراله‌زاده (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی) | دکتر رضا مهرآفرین (دانشگاه مازندران) | دکتر فرزانه گشتاسب (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی) | هوشنگ رستمی (گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن) |

فهرست

سخن دبیر علمی همایش | سید مهدی موسوی

۹

مقاله‌های فارسی

- ارزیابی و تحلیل نظریه‌های نوسنگی شدن در ایران | سید کمال اسدی اجایی و رحمت عباس نژاد سرستی ۱۳
تپه ماچلک؛ محوطه‌ای نویافته از دوران نوسنگی باسفال در دشت گرگان | حبیب‌اله رضایی و سیدمقداد
میرموسوی ۳۷
- نقش استحاله سنگ مس در فلات مرکزی ایران در نیمه هزاره پنجم پم در برهم‌کنش‌های منطقه‌ای | رحمت
عباس نژاد سرستی ۴۹
- برهم‌کنش جوامع مس‌وسنگ چهارمحال و بختیاری با مناطق هم‌جوار | مهدی علیرضازاده نودهی، محمود
حیدریان و علیرضا خسروزاده ۶۹
- الگوهای استقرار محوطه‌های مس‌وسنگ میانی در زاگرس مرتفع: نمونه موردی بخش لاران، استان
چهارمحال و بختیاری | محسن حیدری دستنایی و علی اصغر نوروزی ۸۹
- تپه قلعه خرابه ازنا شاهی بر حضور جوامعی از مس‌سنگی جدید تا دوران اسلامی در شرق زاگرس مرکزی |
بهزاد حسینی سرپیشه ۱۰۱
- بررسی تحولات عصر مفرغ سیستان و برهکنش‌های فرهنگی آن با مناطق دیگر | جواد علایی مقدم، رضا
مهرآفرین و سیدرسول موسوی حاجی ۱۳۱
- معرفی و تحلیل مجموعه نقش‌های صخره‌ای نویافته در اطراف روستاهای چلمبر، لک و شورجه در شهرستان
بوین‌زهر، استان قزوین | ناصر امینی‌خواه، فرزاد مافی و فرهاد فتاحی ۱۴۷
- عصر آهن قدیم در شرق ایران | علی اکبر وحدتی ۱۶۵
- برهم‌کنش خدایان آب‌وهوای اورارتویی و خاور نزدیک باستان | مریم دارا ۲۲۱
- بازنمایی فرّه شاهانه (فرّ کیانی) در هنر ایران باستان، میراثی از سنت‌های هنری میان‌رودان | مریم کشمیری ۲۳۱
- پایه‌ستون محوطه تل دروازه جلوذر، سرنخی از یک بنای ستوندار هخامنشی در ارسنجان | ابراهیم روستایی
فارسی و بهزاد حسینی سرپیشه ۲۵۷

- معرفی، مطالعه و تحلیل گل مهرهای به‌دست‌آمده از بررسی تل گردوها، شهرستان اقلید، استان فارس | حامد مولایی کردشولی و علیرضا جعفری‌زند ۲۷۱
- شواهد باستان‌شناختی کشمکش ساسانیان و رومیان در قلعه بازیان سلیمانیه | بریار سان‌احمد و اسماعیل سلیمی ۲۸۷
- بررسی باستان‌شناختی بخشی از محور ارتباطی خوزستان به غرب ایران در دوره ساسانی و سده‌های آغازین اسلامی: «تنگ سی‌پله» در استان لرستان | جواد نیستانی و یونس یوسف‌وند ۳۰۵
- مطالعه قلاع قرون میانی اسلامی خراسان جنوبی؛ مطالعه موردی قلعه‌کوه فردوس | محمد فرج‌امی و علی‌اصغر محمودی‌نسب ۳۲۳
- محله قُمادین در شهر اسلامی جیرفت و مسئله بازرگانی دوربُرد | سعید امیرحاجلو ۳۴۳
- ارزیابی تشابهات بین فرهنگی ایران و سوریه بر مبنای مطالعات سفال‌های قرون میانی اسلامی | حسین صدیقیان و مجید منتظر ظهوری ۳۶۵
- نویافته‌های کاشی زرین‌فام قلعه دختر شهر کرمان | رضا ریاحیان‌گهرتی ۳۸۷
- معرفی و تحلیل نقش‌های هندسی یافته‌های گچی دوران اسلامی مکشوفه از محوطه شاه‌نشین فریم مازندران | هانیه حسین‌نیا، حسن هاشمی زرج‌آباد، سیدرسول موسوی حاجی، مهدی عابدینی ۴۰۳
- مقایسه ساختاری قمه قفقازی (کیندجال) و ایرانی در عصر صفوی بر مبنای مجموعه موزه‌های بنیاد مستضعفان | مجید حاجی‌تبار و میترا حاجی ۴۱۳

مقاله‌های انگلیسی

- Common Features of Nakhchivan and Urmia Basin Neolithic Culture | Zeyneb Guliyeva 29**
- Nakhchivan Branch of Azerbaijani National Academy of Sciences | Veli Bakhshaliyev 43**
- Relations of The Gizgala Painted Pottery with Urmia Basin | Turan Hashimova 59**
- Relations of Middle Bronze Age Painted Pottery Culture of Nakhchivan with the Urmia Basin | Fizza Gulieva 69**
- Iron Age short bronze sword in Iran, Mesopotamia and around the Persian Gulf: an analysis of the dispersion and evolution | Narges Bayani 77**
- Monuments and Memory at Pasargadae | Jacob Marc Stavis 107**
- Glazed Parthian Pottery as luxury Goods from a Roman Fortress on the Middle Euphrates' area during the II-III cent. AD. | Giacomo M. Tabita 135**
- Life on the Great Wall of Gorgan: excavations of Sasanian barracks in Fort 2 | Eberhard W. Sauer, Jebrael Nokandeh and Hamid Omrani Rekavandi 155**
- Lost and Found: The Tiles of the Pir-i Bakran Mausoleum (1298-1313, Linjan, Isfahan) | Ana Marija Grbanovic 167**

سخن دبیر علمی همایش

به نام آنکه جان را فکرت آموخت

نخستین همایش بین‌المللی دوسالانه انجمن علمی باستان‌شناسی ایران با موضوع برهم‌کنش‌های فرهنگی ایران و سرزمین‌های همجوار، با تولیت انجمن علمی باستان‌شناسی ایران و مشارکت و همکاری دانشگاه‌های مختلف؛ مراکز پژوهشی نظیر پژوهشگاه میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری؛ پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی؛ پژوهشگاه باستان‌شناسی و دیگر مراکز علمی-فرهنگی شکل گرفت. انجمن علمی باستان‌شناسی ایران براساس اهداف و وظایفی که در اساسنامه مشخص شده است، برنامه‌های مختلفی را در راستای اعتلای علم باستان‌شناسی در کشور دنبال می‌کند که برگزاری نشست‌ها و همایش‌های علمی در سطح ملی و بین‌المللی از جمله آنها به شمار می‌رود. هیئت مدیره انجمن، علاوه بر تلاش‌های جاری در زمینه توسعه و ترویج دانش باستان‌شناسی، یکی از اهداف بلندی که به دنبال تحقق آن است، تأثیرگذاری یافته‌های این علم بر رفتارهای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه است. بی‌شک آگاهی‌آحاد مردم، اعم از پیر، جوان و به‌ویژه نوجوانان از پیشینه و هویت تاریخی خویش، در تقویت اعتماد به نفس، تصحیح رفتارها و هنجارهای جاری جامعه، تقویت اتحاد و انسجام ملی تأثیر شگرفی خواهد گذاشت. بر همین اساس شناخت و آگاهی مردم ما از ریشه و پیشینه مشترک و روابط عمیق تاریخی ملت ایران با مردمانی که در حوزه ایران فرهنگی می‌زیند، در برقراری صلح و آرامش، کاستن از تنش‌ها و تداوم دوستی‌ها تأثیر بسزایی خواهد داشت. گذشته درخشان و غنای فرهنگ و تمدنی که امروز بدان می‌بالیم، حاصل

برهم‌کنش‌هایی است که در درازنای تاریخ میان ساکنان این سرزمین و مردمان سرزمین‌های همجوار شکل گرفته است. از این رو بایسته است به مدد دانش باستان‌شناسی بر پیوندهای عمیقی که میان نیاکان ما و مردمان هم‌عصرشان در سرزمین‌های پیرامونی برقرار بود، آگاهی یابیم و در زمانه‌ای که برخی بر طبل جدایی‌ها و فاصله میان ملتها می‌کوبند، پیوندهامان را عمیق‌تر و دوستی‌هامان را پایدارتر سازیم تا جهانی پر از آرامش برای همگان فراهم سازیم. بر همین اساس، هدف غایی‌کنگره حاضر شناخت عمیق‌تر نسبت به برهم‌کنش‌های فرهنگی ایرانیان با ساکنان سرزمین‌های پیرامونی در طول تاریخ و انجام تبادلات علمی میان باستان‌شناسان ایرانی و هم‌تایان منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است. به‌رغم مشترکات دیرینه فرهنگی و تمدنی، متأسفانه حضور باستان‌شناسان ایرانی در پژوهش‌های باستان‌شناسی کشورهای حوزه ایران فرهنگی صفر است. امید آن داریم پیامد این رویداد خجسته، افزونی شناخت متخصصان و پژوهشگران از ظرفیت‌های موجود منطقه‌ای و همکاری‌های نزدیک در فعالیت‌های میدانی در حوزه‌های مشترک و مورد علاقه طرفین در آینده نزدیک باشد.

سیدمهدی موسوی کوهپیر

رییس هیئت مدیره

انجمن علمی باستان‌شناسی ایران

***

تپه ماچلک؛ محوطه‌ای نویافته از دوران نوسنگی باسفال در دشت گرگان

حبیب‌اله رضایی* و سیدمقداد میرموسوی**

*دانشجوی دکتری باستان‌شناسی، کارشناس ثبت آثار اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان گلستان
**کارشناس ارشد باستان‌شناسی، دبیر ثبت آثار اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان گلستان

چکیده

دشت گرگان دشتی رسوبی، هموار و پهناور در جنوب شرقی دریای کاسپی قرار گرفته است که از جنوب و شرق به رشته کوه‌های البرز و از شمال به رود مرزی اترک و سپس صحرای قره‌قوم در ترکمنستان محدود می‌شود. جریان رودهای دائمی اترک، گرگان رود و قره سو، همچنین باران و رطوبت کافی و خاک رسوبی حاصلخیز، شرایط مناسبی را برای زیست انسان در این منطقه به وجود آورده است. وجود شواهدی از بشر دوران پارینه‌سنگی میانی تا دوران معاصر در این منطقه گواهی بر این مدعاست. یکی از مهم‌ترین دوره‌های فرهنگی در این منطقه، دوران نوسنگی است که وجود مشابهت‌های فرهنگی با مناطق همجوار مانند ترکمنستان و مرکز فلات ایران در این دوران سبب اهمیت آن شده است. تا قبل از یک دهه اخیر، اطلاعات موجود از نوسنگی این منطقه محدود به سه محوطه ترنگ تپه، یاریم تپه و آق تپه بود، اما فعالیت‌های میدانی و مطالعات هدفمند صورت گرفته در سال‌های اخیر به دستاوردهای جدید و کشف بیش از ۵۰ محوطه باستان‌شناختی مربوط به این دوران منجر شد. ماچلک تپه، جدیدترین محوطه نوسنگی شناسایی شده در این منطقه است که در ۹ کیلومتری شمال شهر علی‌آباد کتول و ۳۵ کیلومتری شمال شرق گرگان واقع است. در بررسی این محوطه باستان‌شناختی مجموعه‌ای از قطعات سفال دست‌ساز با شاموت گیاهی و دارای نقوش

هندسی مربوط به دوره نوسنگی به دست آمد. بنابراین در این پژوهش توصیفی-تطبیقی که مبتنی بر بررسی‌های میدانی و مطالعات کتابخانه‌ای است، یافته‌های سطحی حاصل از این محوطه شاخص، مورد تحلیل، ارزیابی و مطالعات مقایسه‌ای با دیگر محوطه‌های نوسنگی مناطق همجوار قرار گرفت.

واژه‌های کلیدی: دوره نوسنگی، دشت گرگان، علی‌آباد کتول، تپه ماچلک

مقدمه

دشت گرگان، واقع در شمال شرق ایران، یکی از حوزه‌های فرهنگی کمتر شناخته شده در باستان‌شناسی کشور است که به دلیل قرارگیری در حد واسط مرکز فلات ایران و ترکمنستان در دوره‌های مختلف فرهنگی گذشته و به طور خاص دوره نوسنگی می‌تواند حائز اهمیت فراوانی باشد. قسمت جنوب و شرق این دشت حاصلخیز به ارتفاعات البرز، شمال به رود اترک و غرب آن به سواحل دریای کاسپی منتهی می‌شود. شیب این دشت از جنوب به شمال و از شرق به غرب در امتداد شبکه آب‌ها و رودهایی چون اترک، گرگان رود و قره سو که به دریای کاسپی می‌ریزند، کاهش یافته و به ارتفاع ۲۵- متر از سطح آب‌های آزاد می‌رسد (درویش‌زاده، ۱۳۹۲: ۳۷۸) آب سه رود دائمی فوق‌الذکر در کنار بسیاری از رودخانه‌های فصلی و همچنین بارش سالیانه مناسب (حدود ۶۰۰ میلی‌متر در سال)، مهم‌ترین منابع آبی این منطقه را تشکیل می‌دهد. وجود این منابع آبی در کنار خاک رسوبی حاصلخیز، شرایط مناسبی را برای زیست انسانی در دوران فرهنگی مختلف به وجود آورده است. دوره نوسنگی با سفال این منطقه به دلیل دارا بودن تشابهات فرهنگی با دوره نوسنگی ترکمنستان (فرهنگ جیتون) و فلات مرکزی ایران (دشت شاهرود و دامغان) یکی از مهم‌ترین دوره‌های فرهنگی دشت گرگان است.

بیشترین یافته فرهنگی در مجموع کاوش‌ها و بررسی‌های محوطه‌های نوسنگی این منطقه، قطعات سفال است. ویژگی اصلی این سفال‌ها عبارت است از شاموت گیاهی، دست‌ساز، پوشش گلی غلیظ در سطح بیرونی و درونی، پخت نامناسب (به دلیل عدم کنترل منبع حرارت). فرم اصلی این ظروف سفالی عمدتاً شامل کاسه‌هایی با بدنه ساده و کاسه‌هایی با بدنه زاویه‌دار است. از نظر تزئینات نیز به دو گروه اصلی ساده و منقوش تقسیم می‌شود. گونه ساده فاقد هرگونه نقش و تزئینات بوده و گونه منقوش دارای نقاشی‌هایی به رنگ قهوه‌ای تا سیاه روی پوشش نخودی تا قرمز رنگ است. این نقوش عمدتاً زائل شونده بر بدنه بیرونی، حاشیه‌های لبه و حتی سطوح درونی ظروف کشیده شده است.

عمده‌ترین نقشمایه به‌کاررفته در این سفال‌ها، هندسی و شامل؛ خطوط افقی و عمودی موازی، اریب، موج، زیگزاگی، عمود بر هم، شطرنجی، مثلثی، دواپر توپر و گاهی ترکیبی از چند نقشمایه است. مطالعه و ویژگی‌های ساختاری و فنی سفال‌های نوسنگی این منطقه شباهت‌های غیرقابل انکاری با سفال‌های نوسنگی دشت شاهرود (Roustaei, 2016; 36, Fig.7) در شمال فلات مرکزی ایران و سفال‌های دوره نوسنگی جنوب ترکمنستان (Coolidge, 2005; 63) موسوم به جیتون دارد.

تا قبل از یک دهه اخیر، اطلاعات موجود از نوسنگی این منطقه محدود به کاوش در سه محوطه ترنگ تپه (Deshayes, 1967)، یاریم تپه (Crawford, 1963 & Stronach, 1972) و آق تپه (ملک شه‌میرزادی و نوکنده، ۱۳۷۹) بود، اما فعالیت‌های میدانی و مطالعات هدفمند صورت گرفته در سال‌های اخیر به دستاوردهای جدید و کشف بیش از ۵۰ محوطه باستان‌شناختی مربوط به این دوران منتج شد (عباسی، ۱۳۹۰؛ رضایی، ۱۳۹۳؛ رضایی، ۱۳۹۴؛ Roustaei & Nokandeh, 2017). از دیگر فعالیت‌های جدید صورت گرفته در مطالعات نوسنگی این منطقه می‌توان به کاوش تپه پوکردوال گرگان در سال ۱۳۸۷ (ضیغمی، ۱۳۸۹؛ عباسی، ۱۳۹۴) گمانه‌زنی تپه چینوی علی‌آباد کتول در سال ۱۳۹۰ (نوکنده، ۱۳۹۱) و بررسی روشمند تپه دیک سید رامیان (رضایی، ۱۳۹۳) اشاره کرد. از دیگر مطالعات نوسنگی صورت گرفته در مناطق فرهنگی همجوار می‌توان به کاوش تپه سنگ چخماق در دشت شاهرود توسط مسودا (Masuda, 1973, 1974a) (Masuda et al, 2013; 1976), پژوهش‌های کورس روستایی در دشت شاهرود (روستایی، ۱۳۸۸ الف؛ ۱۳۸۹ ب؛ ۱۳۹۳)، کاوش قلعه خان بجنورد توسط گاراژیان (Garazhian et al, 2014)، بررسی‌های باستان‌شناسی جنوب شرق دریای کاسپی و کشف محوطه‌های نوسنگی توسط ماهفروزی (ماهفروزی، ۱۳۸۲) و پژوهش‌های فرهنگ جیتون ترکمنستان (Masson, 1961; Harris and Coolidge 2010; Kohl, 1984; Coolidge, 2005) اشاره کرد.

تپه ماچلک علی‌آباد کتول جدیدترین محوطه نوسنگی یافت شده در دشت گرگان است که بررسی، مستندنگاری و ارزیابی یافته‌های سطحی دوره نوسنگی این محوطه، هدف اصلی نگارندگان این پژوهش است.

تپه ماچلک

این محوطه باستانی در ۹ کیلومتری شمال شهر علی‌آباد کتول، ۳۵ کیلومتری شمال شرق گرگان و در مختصات جغرافیایی ۳۰۶۰۳۲ شرقی و ۴۰۹۶۹۸۳ شمالی قرار گرفته و ارتفاع آن از سطح

آب‌های آزاد ۴۸ متر است. همچنین محوطه‌های شاخص نوسنگی دشت گرگان از جمله؛ ترنگ تپه در ۲۱ کیلومتری جنوب غربی، پوکردوال در ۳۵ کیلومتری جنوب غربی، یاریم تپه در ۳۵ کیلومتری شمال شرقی و آق تپه در ۵۵ کیلومتری شمال شرق این محوطه واقع شده‌اند (تصویر ۱).

کوهپایه‌های شمالی البرز در حدود ۱۱ کیلومتری جنوب و رودخانه زرین گل در ۸۰ متری غرب این محوطه واقع است (تصویر ۲). خاک محوطه آبرفتی و دارای رطوبت و حاصلخیزی بالایی است. حاصلخیزی خاک و وجود آب کافی، سبب رشد گونه‌های گیاهی درختچه‌ای از جمله انار وحشی، گونه‌های بوته‌ای و گونه‌های علفی شامل کنگر، گزنه، پونه، جعفری و اسفناج وحشی می‌شود. قسمتی از محوطه نیز زیر کشت دیم گندم قرار دارد.

ماچلک تپه از نظر ریخت‌شناسی، دارای کشیدگی شمال غربی-جنوب شرقی بوده و مساحت کلی آن ۳۴۲۵۰ مترمربع است. این محوطه از دو برجستگی A و B تشکیل شده که حدود ۱۵ متر از هم فاصله دارند. برجستگی A در ضلع جنوب غربی، دایره‌ای شکل، دارای مساحت کمتر و ۴ متر ارتفاع است. قسمت B در ضلع شمال غربی، به شکل بیضی، دارای مساحت بیشتر و ارتفاعی کمتر از ۲ متر است (تصویر ۳) در تمام دو قسمت محوطه تراکم و پراکنش مواد فرهنگی وجود دارد.

یافته‌های فرهنگی

در بازدید و بررسی میدانی ماچلک تپه که توسط نگارندگان جهت تهیه پرونده ثبت ملی این اثر در اردیبهشت ماه سال ۱۳۹۸ صورت گرفت، تعداد ۱۸ قطعه سفال از سطح محوطه جمع‌آوری و مطالعه شد (تصویر ۴). این سفال‌ها شامل قرمز ساده، قرمز منقوش، نخودی ساده، نخودی منقوش، قهوه‌ای و خاکستری بوده و مربوط به دوره‌های نوسنگی، مس و سنگ انتقالی (چشمه‌هلی) و اشکانی است (جدول ۱). حجم سفال‌های دوره نوسنگی و چشمه‌هلی در برجستگی A بیش از B مشاهده شد.

سفال

سفال یکی از عمده‌ترین مصنوعات بشر گذشته است که به دلیل تنوع، ارزانی و فراوانی، سهم بسزایی در مطالعات باستان‌شناختی دارد. در بررسی سطحی ماچلک تپه نیز، تنها یافته فرهنگی به دست آمده قطعات سفال هستند و همان‌طور که گفته شد، شامل سفال‌های قرمز ساده، قرمز منقوش، نخودی ساده، نخودی منقوش، قهوه‌ای و خاکستری است. این سفال‌ها از نظر فن ساخت به دو گروه

دست‌ساز و چرخ‌ساز، از نظر تزئینات به دو گروه اصلی ساده و منقوش و از نظر گاهنگاری شامل دوره‌های نوسنگی، چشمه‌هلی و اشکانی قابل تقسیم‌بندی است.^۱ با توجه به موضوعیت این پژوهش که به‌طور خاص مربوط به دوره نوسنگی این محوطه است، به توصیف و ارزیابی سفال‌های نوسنگی این محوطه پرداخته می‌شود که مشابهت‌های غیر قابل انکاری با سفال‌های یاریم تپه I (Stronach, 1972)، ترنگ I (Deshayes, 1967)، آق تپه III (ملک شه‌میرزادی و نوکنده، ۱۳۷۹)، پوکردوال I (عباسی، ۱۳۹۴)، تپه سنگ چخماق شرقی (لایه‌های ۳ تا ۶) (Masuda et al. 2013) و فرهنگ جیتون در ترکمنستان (Coolidge, 2005) دارد. از تعداد ۱۸ قطعه سفال سطحی جمع‌آوری شده از ماچلک تپه، تعداد ۱۲ قطعه دارای ویژگی‌های سفال نوسنگی، ۲ قطعه سفال نوع چشمه‌هلی و ۴ قطعه مربوط به دوره‌های متأخرتر (دوران تاریخی) است.

سفال نوسنگی ماچلک تپه

در بررسی سطحی ماچلک تپه، تعداد ۱۲ قطعه سفال مربوط به دوره نوسنگی جمع‌آوری شد. ویژگی مشترک این قطعات عبارت است از شاموت گیاهی، فن ساخت دست‌ساز، پوشش غلیظ در سطح بیرونی و درونی و عمدتاً پخت نامناسب.

از نظر تزئینات این سفال‌ها به دو گونه اصلی ساده و منقوش قابل تقسیم‌بندی هستند که تعداد ۲ قطعه ساده و بدون نقش بوده و ۱۰ قطعه منقوش است. از دو قطعه سفال ساده، یک قطعه دارای خمیره نارنجی و پوشش غلیظ کرم رنگ است (تصویر ۳/۰۹) که مشابه آن در پوکردوال I (ضیغمی، ۱۳۸۸: ۸۸، تصویر ۳-۷) نیز قابل مشاهده است. قطعه دیگر دارای خمیره و پوشش قرمز رنگ است (تصویر ۳/۰۶) که سفالی ترد و دارای دودزدگی در سطح بیرونی است. با توجه به مشابهت رنگ خمیره و پوشش، نوع و کیفیت شاموت این قطعه با قطعات سفال قرمز منقوش همین محوطه، به‌نظر می‌رسد، این قطعه نیز قسمتی از یک ظرف سفالی منقوش باشد. مشابه این گونه سفالی در تپه پوکردوال نیز مشاهده شده است (ضیغمی، ۱۳۸۸: ۱۲۳، تصویر ۳-۱۶).

^۱ سفال نوع چشمه‌هلی که ملک شه‌میرزادی در آق تپه II از آن به‌عنوان دوره فلات قدیم نام می‌برد، دارای تفاوت‌های فاحشی در نوع شاموت و خمیره، کیفیت پخت، ظرافت، نوع تزئینات، فرم، کیفیت و دیگر ویژگی‌های فنی با سفال دوره پیش از خود یعنی آق تپه III (دوره فلات عتیق) دارد و به‌عنوان دوره انتقالی نوسنگی به مس‌سنگی شناخته می‌شود، بنابراین در این پژوهش از پرداختن به آن صرف‌نظر شده است.

سفال‌های منقوش ماچلک تپه به دو گونه اصلی تقسیم می‌شوند. گونه اول دارای خمیره و پوشش به رنگ قرمز است که نقش به رنگ قرمز اخراپی تا قهوه‌ای تیره بر پوشش غلیظ قرمز رنگ کشیده شده است. نقشمایه‌های این گونه سفالی شامل دو نوع خطوط موازی افقی و نقوش مشبک (خطوط متقاطع) محصور در باندهای پهن به شکل عمودی است. در نوع خطوط موازی افقی (تصویر ۴/۰۷-۰۴/۰۴-۴/۴)، عدم تناسب در ضخامت و فواصل بین خطوط و همچنین فضاهای باریک خالی در خلال خطوط ایجاد شده نشان می‌دهد این نقوش با شی قلم‌مو ماندی بر سفال ایجاد شده است. مشابه این قطعات با نقوش موازی افقی، در اکثر محوطه‌های نوسنگی این حوزه از جمله آق تپه III (ملک شه میرزادی و نوکنده، ۱۳۷۹: ۱۱۵، لوح ۸/۶)، سنگ چخماق شرقی (روستایی، ۱۳۹۴: ۲۷۰، شکل ۱۹-۷، L.175) و فازهای سه‌گانه جیتون (Coolidge, 2005; 63, Fig 4.5) به دست آمده است. در نوع دوم این گونه، نقوش مشبک (خطوط متقاطع) معمولاً داخل باندهای پهن عمودی محصور هستند و به رنگ قهوه‌ای تیره بر پوشش گلی غلیظ قرمز کشیده شده است (تصویر ۴/۱۲-۴/۱۱-۴/۱۰). نمونه مشابه این سفال‌ها با اندکی تفاوت در جزئیات در تپه پوکردوال (عباسی، ۱۳۹۴: ۱۵۳، شکل ۱۱/۱۰۹)، تپه دیک سید رامیان (رضایی، نوکنده و حصاری، ۱۳۹۳: ۱۱۳، تصویر ۱۹/۱۲۷۲۰)، ده خیر (Rustaei, 2016; 36, Fig 7,3) و چوپان تپه ترکمنستان (Coolidge, 2005; 135, Fig A2.22,3) نیز به دست آمده است.

گونه دوم سفال منقوش این محوطه، دارای خمیره کرم-نارنجی و پوشش غلیظ کرم رنگ در سطح بیرونی بوده که نقوشی هندسی به رنگ قهوه‌ای تا سیاه بر سطح آن کشیده شده است. نقشمایه تزئینی این سفال‌ها، خطوط موازی افقی، خطوط نردبانی و نقش مثلث‌های ممتد است. مشابه نقش خطوط موازی افقی (تصویر ۴/۰۳) در آق تپه III (ملک شه میرزادی و نوکنده، ۱۳۷۹: ۱۱۵، لوح ۸/۵)، پوکردوال (ضیغمی، ۱۳۹۴: ۶۰، لوح ۳-۲، طرح ۱۵۰۴/۱۰۱)، سنگ چخماق شرقی (روستایی، ۱۳۹۴: ۱۵۷، شکل ۲۲-۵) و فازهای سه‌گانه جیتون (Coolidge, 2005; 63, Fig 4.5) قابل مشاهده است.

نقش نردبانی که عبارت است از خطوط موازی عمودی باریک که خطوط پهن افقی با عبور از خطوط افقی، نقش نردبان‌های افقی را در ذهن ایجاد می‌کند. این خطوط با رنگ سیاه بر پوشش غلیظ کرم رنگ ایجاد شده است (تصویر ۴/۰۸). مشابه این تزئین در محوطه‌های نوسنگی این حوزه کمتر مشاهده شده و فقط در تپه دیک سید (رضایی، نوکنده و حصاری، ۱۳۹۳: ۱۱۲، تصویر

۱۸/۱۲۸۰۳) و چوپان تپه (Coolidge, 2005; 134, Fig A2.18,6) نمونه‌های محدودی به‌دست‌آمده است.

نقش مثلث‌های ممتد، دیگر نقش به‌دست‌آمده در این محوطه است که به رنگ سیاه بر پوشش غلیظ کرم ایجاد شده است (تصویر ۴/۰۵). این نقش یکی از شاخص‌ترین نوع نقوش سفالی دوره نوسنگی این منطقه محسوب می‌شود که مشابه آن در تپه پوکردوال (ضیغمی، ۱۳۸۸: ۲۲۷، طرح ۸۲)، تپه دیک سید (رضایی، نوکنده و حصار، ۱۳۹۳: ۱۱۲، تصویر ۱۸/۱۳۷۰۹)، سنگ چخماق شرقی (روستایی، ۱۳۹۴: ۱۵۸، شکل ۲۴-۵)، جیتون تپه، بمی و چاگیلی (Coolidge, 2005; Fig 4.4, 62) قابل مشاهده است.

از نظر فرم‌شناسی سفال‌های ماچلک تپه، با توجه به اینکه تمامی قطعات سفالی به‌دست‌آمده به‌جز یک قطعه، متعلق به بدنه ظروف است، بنابراین تشخیص فرم ظروف سفالی این محوطه ناممکن خواهد بود. تنها قطعه لبه به‌دست‌آمده که از گونه نخودی با نقش هندسی سیاه رنگ است، قسمتی از لبه ساده کاسه بزرگی است که قطر دهانه آن ۳۲ سانتی‌متر بوده است (شکل ۴/۰۲).

برآیند

با وجود اینکه حدود یک قرن از شروع مطالعات باستان‌شناسی در دشت گرگان می‌گذرد، حجم اطلاعات موجود از دوره نوسنگی این منطقه به‌نسبت دیگر مناطق ایران بسیار اندک و با پرسش‌های بسیاری همراه است. تا یک دهه قبل نتیجه تمام فعالیت‌های باستان‌شناختی این دوره به کاوش در سه محوطه ترنگ تپه، یاریم تپه و آق تپه مربوط می‌شد. اما در یک دهه اخیر کاوش‌های تپه پوکردوال و تپه چینو در ارتفاعات جنوبی این منطقه و مهم‌تر از آن شناسایی بیش از ۵۰ محوطه مربوط به دوره نوسنگی با سفال، از مهم‌ترین دستاوردهای این دوره در شمال شرق ایران محسوب می‌شود. این در حالی است که تاکنون مجموع محوطه‌های شناسایی شده در مناطق اطراف دشت گرگان از جمله شرق مازندران (رمضان‌پور، گاراژیان و ولی‌پور، ۱۳۹۲)، دشت شاهرود، شمال خراسان و جنوب ترکمنستان به‌مراتب کمتر از این منطقه بوده است و با توجه به اینکه تاکنون بررسی‌های پیمایشی هدفمندی در این منطقه صورت نگرفته است، بنابراین کشف محوطه‌های جدیدی از این دوره همانند ماچلک تپه بسیار محتمل به‌نظر می‌رسد.

دیگر نکته قابل تأمل در دوره نوسنگی این منطقه، عدم شناسایی محوطه‌های پیش از نوسنگی با سفال است. زیرا به‌جز شواهد دوره پارینه‌سنگی میانی غار کیارام در ارتفاعات جنوبی این دشت

(Mc Burney, 1964)، تاکنون هیچ شواهدی از دوره‌های پارینه‌سنگی جدید، فراپارینه‌سنگی و به‌خصوص نوسنگی بدون سفال در این منطقه شناسایی نشده است. این مسئله می‌تواند ناشی از کمبود مطالعات دقیق و هدفمند و یا مدفون شدن محوطه‌های دوران مذکور در نهشته‌های رسوبی این دشت باشد. تا کنون دوره نوسنگی بدون سفال، در تپه غربی سنگ چخماق در جنوب دشت گرگان و همچنین غارکمر بند و هوتو؟ به‌شهر در غرب این منطقه شناسایی شده‌اند که همین امر می‌تواند احتمال وجود این دوره در دشت گرگان را نیز افزایش دهد.

نکته قابل توجه دیگر در این پژوهش؛ وجود گونه‌های مختلف سفالی با تزئینات متنوع نقوش در ماچلک تپه است. مشابهت‌های سفالی این محوطه با دیگر محوطه‌های دشت گرگان و مناطق همجوار از جمله دشت شاهرود در شمال فلات ایران و فازهای مختلف فرهنگ جیتون نشان از ارتباطات و پیوستگی فرهنگی درون منطقه‌ای و برون منطقه‌ای این محوطه با مناطق همجوار در خلال هزاره ششم پم دارد. ضمن اینکه کاوش باستان‌شناختی این محوطه به دلیل وجود سفال‌های چشمه‌هلی که دوره بلافصل نوسنگی جدید به دوران انتقالی مس‌سنگی است، شاید بتواند پاسخگوی پرسش‌های پیش‌رو در خصوص تحولات فرهنگی این دوران در دشت گرگان باشد.

سپاسگزاری

در این پژوهش از آقای علیرضا روایی به جهت همکاری در بررسی میدانی محوطه و سرکار خانم سپیده بلبلی به جهت انجام طراحی سفال‌ها قدردانی می‌شود.

کتاب‌نامه

الف) فارسی

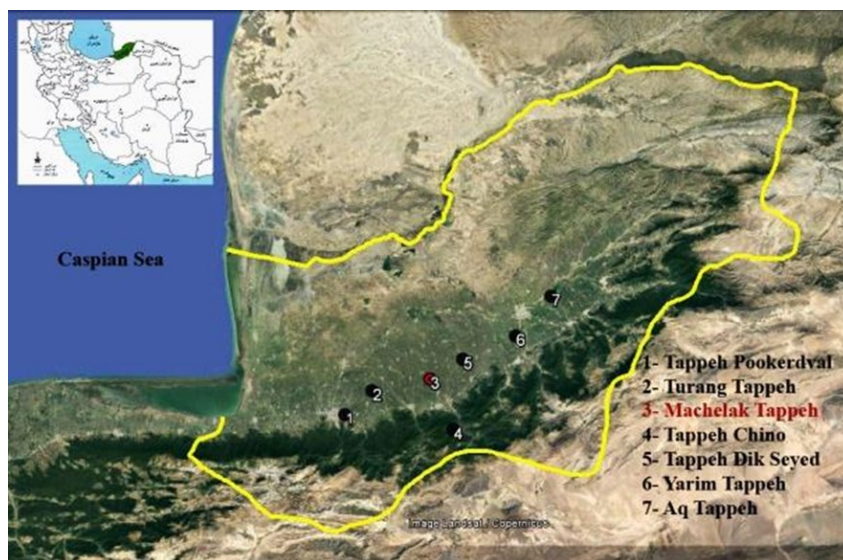
- درویش‌زاده، علی. (۱۳۹۲). زمین‌شناسی ایران: چینه‌شناسی، تکنیک، دگرگونی و ماگماتسم، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ پنجم.
- رضایی، حبیب‌اله. (۱۳۹۳). پراکنش استقرارگاه‌های نوسنگی با سفال دشت گرگان (مطالعه موردی: بررسی روشمند تپه دیک سید شهرستان گنبد کاووس)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته باستان‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز (منتشر نشده).
- رضایی، حبیب‌اله، جبرئیل نوکنده و مرتضی حصارى. (۱۳۹۲). بررسی روشمند تپه دیک سید، محوطه‌ای نوسنگی در دشت گرگان، مجموعه مقالات همایش بین‌المللی باستان‌شناسان جوان، آبان ماه ۱۳۹۲، به‌کوشش محمد حسین عزیزی خراقی، مرتضی خانی‌پور و رضا ناصری، تهران: دانشگاه تهران، ۹۹-۱۱۶.
- رمضان‌پور، حسین، عمران گاراژیان و حمیدرضا ولی‌پور. (۱۳۹۲). نوسنگی و نوسنگی شدن در سرزمین‌های پست شرق مازندران براساس بررسی‌های باستان‌شناختی، پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، شماره ۴: ۹۷-۱۱۶.

- روستایی، کوروش. (۱۳۸۸ الف). توسعه و تحول استقرارها در منطقه شاهرود، باستان‌شناسی و تاریخ، شماره ۴۷: ۳-۳۵.
- روستایی، کوروش. (۱۳۸۹ ب). گزارش گمانه‌زنی به‌منظور لایه‌نگاری تپه‌های سنگ چخماق شاهرود، تهران، پژوهشکده باستان‌شناسی (منتشر نشده).
- روستایی، کوروش. (۱۳۹۳). فرایند نوسنگی‌گرایی در شمال شرق فلات ایران، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران (منتشر نشده).
- ضیغمی، مجید. (۱۳۸۸). طبقه‌بندی و گونه‌شناسی سفال‌های عصر نوسنگی تپه پوکردوال گرگان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته باستان‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز (منتشر نشده).
- عباسی، قربانعلی. (۱۳۹۴). دستاوردهای باستان‌شناسی دشت گرگان بزرگ (ورکان)، تهران، انتشارات ایران نگار.
- ماهفروزی، علی. (۱۳۸۲). گزارش مقدماتی بررسی‌ها و کاوش‌های باستان‌شناختی در شرق مازندران، گزارش‌های باستان‌شناسی ۲، ۲۶۳-۳۰۴.
- ملک شه‌میرزادی، صادق و جبرئیل نوکنده. (۱۳۷۹). آق تپه، تهران، معاونت پژوهشی سازمان میراث فرهنگی کشور. نوکنده، جبرئیل. (۱۳۹۱). گمانه‌زنی به‌منظور تعیین عرصه و پیشنهاد حریم محوطه مایان و تپه چینو علی‌آباد کتول-استان گلستان، چکیده مقاله‌های یازدهمین گردهم‌آیی سالانه ی باستان‌شناسی ایران، تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، تهران: ۴۵۰.

(ب) نافرسی

- Coolidge, J. (2005). *Southern Turkmenistan in the Neolithic: A petrographic Case Study*, London: BAR International Series 1423.
- Crawford, V. (1963). "Beside the Kara Su", *Bulletin of the Metropolitan Museum of Art*, Vol.22: 263-273.
- Deshayes, J. (1967). "Ceramiques peintes de TurengTepe", *Iran*. Vol. 5: 123-131.
- Garazhian, O., L. Papoli Yazdi, and H. Fakhre Ghaemi. (2014). "Qaleh Khan: a Site in Northern Khorassan and the Neolithic of North Eastern Iranian Plateau", *Archaeologische Mitteilungen aus Iran und Turan*. Vol. 46:21-50.
- Harris, D.R. and J. Coolidge. (2010). "The Mesolithic and Neolithic Periods: Sites, Sequences and Subsistence". In Harris, D. (ed.), *Origins of Agriculture in Western Central Asia: An Environmental-Archaeological Study*. Philadelphia: University of Pennsylvania, pp. 53-70.
- Kohl, P. (1984). Central Asia: "Palaeolithic Beginnings to the Iron Age". *Editions Recherche sur les Civilisations*, Paris: Synthèse 14.
- Rustaei, K. (2016). "An Emerging picture of the Neolithic of northeast Iran", *Iranica Antiqua*. Vol. 51: 21-55.
- Rustaei, K. and J. Nokandeh. (2017). "Neolithic developments in the Gorgan Plain, South-east of the Caspian Sea", *Antiquity*. Vol 91,358: 1-6.
- Masson, V.M. (1961). The First Farmers of Turkmenia. *Antiquity*. Vol. 35: 203-213
- Masuda, S. (1973). "Excavations at Tappe Sang-e Cagmaq", In: *Proceedings of the 1st Annual Symposium of Archaeological Research in Iran, 1972, Tehran*. pp. 1-6.

- Masuda, S. (1974a). "Excavations at Tappeh Sang-e Çagmaq", In: Bagherzadeh, F. (ed.), *Proceedings of the 2nd Annual Symposium of Archaeological Research in Iran*, 1973, Tehran, pp. 23-33.
- Masuda, S. (1976). "Report of the Archaeological Investigations at Shahrud, 1975", In: Bagherzadeh, F. (ed.), *Proceedings of the 4th Annual Symposium on Archaeological Research in Iran*, Tehran, pp. 63-70.
- Masuda, S. T. Goto, T. Iwasaki, H. Kamura, S. Furosato, J. Ikeda, A. Tagaya, M. Minami and A. Tsuneki. (2013). "Tappeh Sang-e Chakhmaq: Investigations of a Neolithic Site in Northeastern Iran", Translated by Denis Gainty and Jeremy Sather, In: Matthews, R. and H. Fazeli Nashli (eds.), *The Neolithisation of Iran: The Formation of New Societies*, Oxford: Oxbow Books, pp. 201-240.
- McBurney, C.B.M., 1964. Preliminary Report on Stone Age Reconnaissance in North-Eastern Iran. *Proceedings of the Prehistoric Society* 30: 382-399.
- Stronach, D. (1972). "Yarim Tappeh, in Excavations in Iran", *The British Contributions Organizing Committee of the Sixth International Congress of Iranian Art and Archaeology*, Oxford, 21-23.

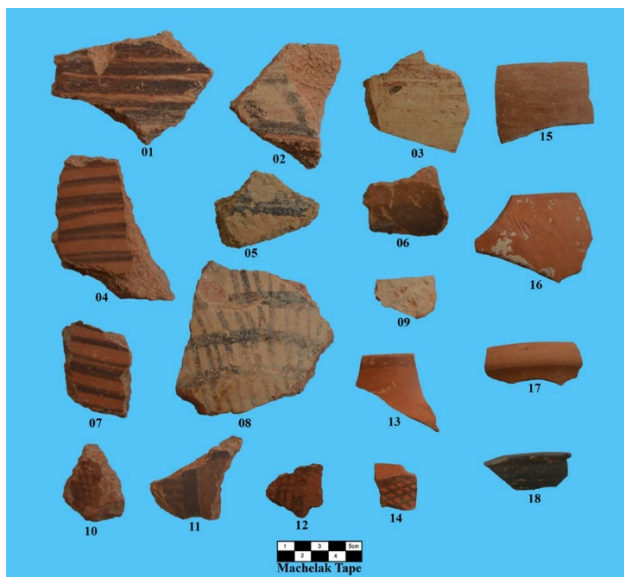
تصویر ۱. موقعیت قرارگیری محوطه‌های شاخص نوسنگی دشت گرگان در تصویر هوایی (Google Earth)

تصویر ۲. موقعیت قرارگیری تپه ماچلک و رودخانه زرین گل در تصویر هوایی (Google Earth)

تصویر ۳. نمای عمومی تپه ماچلک علی‌آباد کتول، دید از جهت شرق

جدول ۱. توصیف یافته‌های سفالی تپه ماچلک علی‌آباد کتول

شماره	توصیف (رنگ خمیره، شاموت، تکنیک، میزان پخت، تزئین)	تاریخ‌گذاری	منبع مقایسه و گاهنگاری
۱	قرمز، گیاهی، دست‌ساز، کافی، نقش هندسی (خطوط افقی موازی)	نوسنگی	Coolidge, 2005; 63, Fig 4.5
۲	کرم-نارنجی، گیاهی، دست‌ساز، کافی، نقش هندسی	نوسنگی	-
۳	کرم، گیاهی، دست‌ساز، کافی، نقش هندسی (خطوط موازی افقی)	نوسنگی	ملک شه‌میرزادی و نوکنده، ۱۳۷۹: ۱۱۵، لوح ۸/۵
۴	قرمز، گیاهی، دست‌ساز، کافی، نقش هندسی (خطوط افقی موازی)	نوسنگی	ملک شه‌میرزادی و نوکنده، ۱۳۷۹: ۱۱۵، لوح ۸/۶
۵	کرم، گیاهی، دست‌ساز، کافی، نقش هندسی (مثلث‌های ممتد)	نوسنگی	Coolidge, 2005; 62, Fig 4.4
۶	قرمز، گیاهی، دست‌ساز، کافی، ساده	نوسنگی	ضیغمی، ۱۳۸۸: ۱۲۳، تصویر ۱۶-۳
۷	قرمز، گیاهی، دست‌ساز، کافی، نقوش هندسی (خطوط افقی موازی)	نوسنگی	روستایی، ۱۳۹۴: ۲۷۰، شکل L.175، ۱۹-۷
۸	کرم-نارنجی، گیاهی، دست‌ساز، کافی، نقش هندسی (نردبانی)	نوسنگی	رضایی، نوکنده و حصار، ۱۳۹۳: ۱۱۲، تصویر ۱۸/۱۲۸۰۳
۹	کرم-نارنجی، گیاهی، دست‌ساز، کافی، ساده	نوسنگی	ضیغمی، ۱۳۸۸: ۸۸، تصویر ۷-۳
۱۰	قرمز، گیاهی، دست‌ساز، کافی، نقش هندسی (خطوط مشبک)	نوسنگی	عباسی، ۱۳۹۴: ۱۵۳، شکل ۱۰۹/۱۱
۱۱	قرمز، گیاهی، دست‌ساز، کافی، نقش هندسی (خطوط مشبک)	نوسنگی	رضایی، نوکنده و حصار، ۱۳۹۳: ۱۱۳، تصویر ۱۹/۱۲۷۲۰
۱۲	قرمز، گیاهی، دست‌ساز، کافی، نقش هندسی (خطوط مشبک)	نوسنگی	Coolidge, 2005; 135, Fig A2.22,3
۱۳	قرمز، کانی، دست‌ساز، کافی، نقش هندسی ساده	مس‌وسنگ انتقالی	ملک شه‌میرزادی و نوکنده، ۱۳۷۹: ۱۳۵، لوح ۱۸/۷
۱۴	قرمز، کانی، دست‌ساز، کافی، نقش هندسی (خطوط مشبک)	مس‌وسنگ انتقالی	ملک شه‌میرزادی و نوکنده، ۱۳۷۹: ۱۲۷، لوح ۱۴/۱
۱۵	قهوه‌ای-قرمز، شن نرم، چرخ‌ساز، کافی، داغدار	-	-
۱۶	قرمز، شن نرم، چرخ‌ساز، کافی، داغدار	اشکانی	عباسی، ۱۳۹۴: ۱۹۲، شکل ۱۴۷/۴
۱۷	قرمز، شن نرم، چرخ‌ساز، کافی، ساده	اشکانی	عباسی، ۱۳۹۴: ۱۲۹، شکل ۹۴/۱۳
۱۸	خاکستری، شن نرم، چرخ‌ساز، کافی، داغدار	اشکانی	عباسی، ۱۳۹۴: ۱۳۰، شکل ۹۵/۷

Introducing and Analyzing a Collection of New Rock Motifs around the Villages of Chalmar, Lak and Shorjeh in Buin Zahra city, Qazvin province Nasser Aminikhah, Farzad Mafi, Farhad Fatahi	147
Eastern Iran during Iron Age Ali Akbar Vahdati	165
Interaction of Climate Gods of Urartu and Ancient Near East Maryam Dara	221
Representation of Royal Splendor at Iranian Ancient Art, a Legacy of Mesopotamian Artistic Traditions Maryam Kashmiri	231
Pedestal of Tol Darvazeh Jolodar Site, Clue from Achaemenid Columned Structure at Arsanjan Ebrahim Roostaei, Behzad Hosseini Sarbisheh	257
Introduction and Analysis of Seal Impressions from Tal Gerdooha, Eqlid Hamed Molaei Kordshooli, Alireza Jafari Zand	271
Rebuilding the Defeat of Khosrwparris Troops in Northern Iraq, Relying on Sulaimaniyah Castle Exploration Bryar SanAhmed, Esmaeil salimi	287
Archaeological Survey of Part of Relation Axis of Khuzistan to Western Iran during Sassanid and Early Islamic periods: "Tang-i-Si Peleh", Luristan Javad Neiestani, Yunes Yoosefvand	305
Study of Medieval Islamic Castles in South Khorasan - Ferdows Mount Castle Mohammad Farjami, Ali Asghar Mahmoodi Nasab	323
Qomadin Quarter at Islamic Jiroft and Problem of Long Range Commerce Saeid Amir Hajlou	343
Assessing the Intercultural Similarities of Iran and Syria Based on Studies of Pottery of the Middle Ages Hosein Sedighian, Majid Montazae Zohouri	365
New Finding Luster Tiles from Qaleh Dokhtar, Kerman Reza Riahyan	387
Introducing and Analyzing the Geometric Motifs of the Findings of the Islamic Era of Gypsum from the Frame of Mazandaran Haniyeh Hosein Nia, Hasan Hashemi, Seyed Rasoul Mousavi Haji, Mehdi Abedini Araghi	403
Case Study and Structural Comparison of Caucasian and Iranian Qama (Kindjal) in the Safavid Era Accordind to C.I.M Collections Majid Hajitabar, Mitra Haji	413

Contents

English Articles

Common Features of Nakhchivan and Urmia Basin Neolithic Culture Zeyneb Guliyeva	31
Nakhchivan Branch of Azerbaijani National Academy of Sciences Veli Bakhshaliyev	45
Relations of The Gizgala Painted Pottery with Urmia Basin Turan Hashimova	61
Relations of Middle Bronze Age Painted Pottery Culture of Nakhchivan with the Urmia Basin Fizza Gulieva	71
Iron Age Short Bronze Sword in Iran, Mesopotamia and around the Persian Gulf: an Analysis of the Dispersion and Evolution Narges Bayani	79
Monuments and Memory at Pasargadae Jacob Marc Stavis	109
Glazed Parthian Pottery as Luxury Goods from a Roman Fortress on the Middle Euphrates' area during the II-III cent. AD. Giacomo M. Tabita	149
Life on the Great Wall of Gorgan: excavations of Sasanian barracks in Fort 2 Eberhard W. Sauer, Jebrael Nokandeh and Hamid Omrani Rekavandi	169
Lost and Found: The Tiles of the Pir-i Bakran Mausoleum (1298-1313, Linjan, Isfahan) Ana Marija Grbanovic	181

Persian Articles

Analysis and Assessment of Neolithization Theories of Iran Seyyed Kamal Asadi, Rahmat Abbasnejad Seresty	13
Machelak Tappeh, A new area of Neolithic pottery era in Gorgan plain Habib olah Rezai, Seyed Meghdad Mirmosavi	37
The Effect of Copper Ore Smelting on Regional Interactions in the Central Plateau of Iran in the Middle of the Fifth Millennium BCE Rahmat Abbasnejad Seresty	49
Interaction of Chalcolithic Societies of Chaharmahal- O Bakhtiari with Neighboring Regions Mahdi Alirezazadeh, Mahmoud Heidarian, Alireza Khosrowzadeh	69
Settlement Patterns of Middle Chalcolithic Sites in Highland Zagros: A Case Study Laran County, Chaharmahal and Bakhtiari Province Mohsen Heydari Dastenaee, Aliasghar Nowroozi	89
Defining Area and Territory of Qaleh Kharabeh Tepe, Azna, and Feasibility Study to make an Archaeological Site-Museum Behzad Hoseini Sarbisheh	101
Investigating the Changes of Sistan and its Cultural Interactions with other Regions during the Bronze Age Javad Alaei Moghadam, Reza Mehrafarin, Seyed Rasoul Mousavi Haji	131

Aryarmana Publications has started its activities in 2016 and aims in publishing the valuable compilation and translation works of Iranian and foreigner researchers in the wide range of Iranian studies including archaeology, history, culture and ancient languages. We seek to construct a broad understanding of Iran's invaluable history and superb culture through publishing the richest resources in this field. Given the long standing and profound cultural links and origins between Iran and the world from the ancient millenniums and the recent attempts to break these links and origins, Aryarmana Publication felt the necessity of extending the valuable resources of researches and translations regarding Greater Persia or Cultural Iran as its first priority. We hope to strengthen the universal links among the Iranian and those interested in Iran and the greater Persia and its culture through the cultural products of Aryarmana publications.

CONCESSIONAIRE & CHAIRMAN

Dr Shahin Aryamanesh

| Tissaphernes Archaeological Research Group |

EDITORIAL BOARD

| Dr Seyyed Mansour Seyyed Sajjadi (IsMEO) | Esmail Yaghmaei (Iran Cultural Heritage, Handcrafts and Tourism Organization) | Dr Seyyed Mehdi Mousavi (Tarbiyat Modares University) | Dr Mohammad Ebrahim Zarei (Boali Sina of Hamedan University) | Dr Sajjad Alibeygi (Kermanshah University) | Dr Hamid Reza Vali Pour (Shahid Beheshei University) | Dr Saeid Amirhajloo (Jiroft University) | Dr Cyrus Nasrollah Zadeh (Institute for humanities and cultural studies) | Dr Reza Mehr Afarin (Mazandaran University) | Dr Farzaneh Goshtasb (Institute for humanities and cultural studies) | Houshang Rostami (Tissaphernes Archaeological Research Group) |

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission in writing, from the publisher.

| Website: www.aryaramna.ir |
| E-mail: info@aryaramna.ir | aryaramna@hotmail.com |
| Address: Iran - Tehran- P.O. Box: 14515-569 |
| (+98) 9395969466 |

1ST BIENNIAL
INTERNATIONAL CONFERENCE OF THE SOCIETY
OF IRANIAN ARCHAEOLOGY: CULTURAL INTERACTIONS,
CONTINUITY AND DISRUPTION

Edited by
Dr Seyed Mehdi Mousavi
Dr Shahin Aryamanesh
Dr Majid Montazer Zohouri
Dr Morteza Khanipour

978-622-97183-2-2

| PUBLISHED IN PERSIA |

1ST BIENNIAL
INTERNATIONAL
CONFERENCE OF THE SOCIETY
OF IRANIAN ARCHAEOLOGY:
CULTURAL INTERACTIONS,
CONTINUITY AND DISRUPTION

Edited by
Dr Seyed Mehdi Mousavi
Dr Shahin Aryamanesh
Dr Majid Montazer Zohouri
Dr Morteza Khanipour

with contribution
Dr Javad Hoseinzadeh
Dr Mostafa Dehpahlevan

1ST BIENNIAL
INTERNATIONAL
CONFERENCE OF THE SOCIETY
OF IRANIAN ARCHAEOLOGY:
CULTURAL INTERACTIONS,
CONTINIUIY AND DISRUPTION

Edited by:
Seyed Mehdi Mousavi, Shahin Aryamanesh
Majid Montazer Zohouri, Morteza Khanipour

Aryaramna press

1ST BIENNIAL
INTERNATIONAL CONFERENCE
OF THE SOCIETY OF
IRANIAN ARCHAEOLOGY:
"CULTURAL INTERACTIONS,
CONTINUITY AND DISRUPTION"

EDITED BY:
SEYED MEHDI MOUSAVI
SHAHIN ARYAMANESH
MAJID MONTAZER ZOHORI
MORTEZA KHANIPOUR

Aryaramna Press

9 786229 1718308